

Оксана Анатоліївна Ковальова,
науковий співробітник сектору соціалізації
відділу проектування розвитку обдарованості
Інституту обдарованої дитини НАПН України,
м. Київ, Україна

УДК 159.9 :16.663[005.332.6]

МОДЕЛЬ СОЦІАЛЬНО-КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ

В статті проводиться короткий аналіз наукових підходів к определению и структуре социальной и коммуникативной компетентностей, предлагаются авторские определения этих понятий, а также понятие комплексной компетентности – социально-коммуникативной. На основе собственных определений выстраивается модель социально-коммуникативной компетентности с подробным описанием субкомпетентности по каждому ее структурному компоненту.

Ключевые слова: *социальная компетентность, коммуникативная компетентность, социально-коммуникативная компетентность, субкомпетентности, структурные компоненты компетенции.*

This article is a brief analysis of scientific approaches to the definition and structure of social and communicative competencies, the author proposes the definition of these concepts and definition of comprehensive concept of social-communicative competence. On the basis of the definitions it is built model of social-communicative competence detailing each subcompetencies for each of its structural components.

Key words: *social competence, communicative competence, social-communicative competence, subcompetencies, structural components of competence.*

Існує значна кількість досліджень феноменів соціальної та комунікативної компетентностей, але не вистачає конкретних та простих методик їхньої оцінки та формування. Є теоретичні розробки, що надають певне розуміння природи та змісту цих компетентностей, але мало ефективних практичних інструментів (окрім тестів, що вимірюють певні часткові характеристики), які б могли чітко виміряти соціально-комунікативну компетентність учнів, а також окреслити процес її розвитку у конкретної дитини. У результаті цього, діяльність вчителів з формування соціальної та комунікативної компетентності є безсистемною, не планомірною, не контрольованою, а також відбувається стихійно. Нашою загальною метою є створення чіткої, простої методики оцінки соціально-комунікативної компетентності та розробка чіткої й ефективної програми її формування для кожного вікового періоду розвитку учня. Перший крок до досягнення мети – це створення моделі соціально-комунікативної компетентності, що являється ціллю цієї статті.

Є безліч підходів щодо розуміння і класифікації соціальної та комунікативної компетентностей.

Вивченням феномену соціальної компетентності займалися вчені О. Прямікова, О. Бодальов, С. Макаров, С. Нікітіна, В. Цветков, І. Зимня, В. Куніцина, Г. Білицька, В. Масленнікова, Л. Шабатура, Л. Свірська, І. Зарубінська, В. Ромек, М. Докторович, Є. Коблянська та ін.

Питання структури комунікативної компетентності досліджували М. Кенел та М. Свейн, С. Савиньон, Л. Бахман, А. Палмер, М. Халідей, Р. Кліффорд, Ян Ван Ек, М. Вятютнєв, Д. Ізаренков, Н. Гез, В. Топалова та ін.

Теоретичний аналіз вітчизняних наукових публікацій, присвячених соціальній компетентності, підтвердив значну різноманітність наукових теорій. Поняття «соціальна компетентність» (володіння соціальною компетенцією) розглядається як:

- розуміння відносин «Я – суспільство», вміння обирати соціальні орієнтири та відповідним чином організувати власну поведінку [10];
- результат особливого стилю впевненої поведінки, за який навички впевненості автоматизовані та надають можливість гнучко змінювати стратегію і плани поведінки з урахуванням вузького (особливості соціальної ситуації) і широкого (соціальні норми й умови) контексту;
- здатність людини вибудовувати стратегії взаємодії з іншими людьми в оточуючій соціальній реальності, яка змінюється тощо.

За В. Куніциною, структура соціальної компетентності охоплює вербальну, комунікативну, соціо-професійну, соціально-психологічну компетенцію та компетенцію самоідентифікації (его-компетенцію) [12]. Визначаючи структуру соціальної компетентності, Г. Білицька виділяє у ній такі компоненти: 1) мотиваційний,

що містить відношення до іншої людини як до вищої цінності, а також полягає у прояві доброти, уваги, допомоги; 2) когнітивний, що пов'язано з пізнанням іншої людини (дорослого, однолітка), здатністю зрозуміти її особливості, інтереси, потреби; 3) поведінковий, що пов'язано з вибором адекватних ситуації способів спілкування, етично цінних зразків поведінки [3]. Деякі вчені вважають поняття «соціальна компетентність» синонімом поняття «соціальна зрілість» [7]. А. Поздняков розуміє під поняттям «соціальна зрілість» сукупність компетенцій, а саме громадянську, побутову, комунікативну, компетенцію саморегуляції та самостійної пізнавальної діяльності.

Комунікативна компетентність займає важливе місце серед ключових компетентностей і є більш дослідженою, тому що пов'язана з вивченням мов (рідної та іноземної). Відповідно до моделі, запропонованої в документі Ради Європи (1997), комунікативна компетентність складається з трьох компонентів: лінгвістичного, соціолінгвістичного та прагматичного. Лінгвістичний компонент охоплює фонологічні, лексичні, граматичні знання та уміння. Соціолінгвістичний компонент, що визначається соціокультурними умовами використання мови, містить собою сполучну ланку між комунікативною та іншими компетенціями. Прагматичний компонент, окрім загальних компетенцій, містить екстралінгвістичні елементи, що забезпечують спілкування (міміка, жестикуляція тощо). С. Савіньон описує чотири компоненти: граматичний, соціолінгвістичний, компенсаторний і компетенцію мовної стратегії. М. Кенел та М. Свейн запропонували структуру комунікативної компетентності, що складається з чотирьох видів компетенцій: дискурсивної, соціолінгвістичної, стратегічної та лінгвістичної. Відповідно до структури комунікативної компетентності, розробленої Д. Ізаренковим, вона представлена такими базисними складовими, як: мовна, лінгвістична, прагматична і предметна. Р. Белл визначає комунікативну компетентність як «знання, вміння та навички, необхідні для розуміння чужих і породження власних програм мовної поведінки, адекватним цілям, сферам, ситуаціям спілкування, здатність, сформована у взаємодії людини з соціальним середовищем, в процесі придбання ним соціально-комунікативного досвіду» [2]. М. Вятютнев трактував її «як вибір і реалізацію програм мовної поведінки залежно від здатності людини орієнтуватися в тій чи іншій обстановці спілкування; вміння класифікувати ситуації залежно від теми, задач, комунікативних установок, що виникають в учнів до бесіди, а також під час бесіди в процесі взаємної адаптації» [5].

Підхід до описання структур соціальної та комунікативної компетентностей, що утворюють комплексну соціально-комунікативну компетентність, базується на нашому розумінні вищевказаних понять та ґрунтується на необхідності практичного застосування знань про зміст цих компетентностей.

Соціальна компетентність – це здатність людини бути конгруентною частиною соціуму,

реалізовувати власні потреби і цілі шляхом створення партнерських стосунків з іншими особами, згідно з їхніми очікуваннями, потребами і цілями в межах суспільно прийнятної поведінки.

Комунікативна компетентність – це здатність людини ефективно здійснювати під час спілкування обмін інформацією, почуттями та емоціями, презентувати і цивілізовано відстоювати власну точку зору на засадах визнання різноманітності позицій і шанобливого ставлення до цінностей інших людей.

У цілому ключові компетентності мають таку природу, що можуть складатися з однакових компетентностей нижнього рівня або субкомпетентностей. Наприклад, соціальна та комунікативна компетентності тісно пов'язані і можуть містити однакові складники. Також, комунікативна компетентність може бути підпорядкована соціальній компетентності, адже створення взаємин між людьми не може відбуватися без комунікації та взаємодії між ними. З іншого боку, комунікативну компетентність можна розглядати й окремо, тому що комунікація може відбуватися і без мети створення взаємин, дотримання соціальних правил та врахування очікувань партнера зі спілкування. Ми вирішили розглядати комунікативну та соціальну компетентності як споріднені, що у поєднанні утворюють соціально-комунікативну компетентність і поділяють однакові характеристики наступним чином. Комунікативна компетентність у цьому контексті буде описувати лише комунікативний процес, тоді міжособові відносини належать до соціальної компетентності. Визначення субкомпетентності має на меті не доведення істинності того чи іншого поділу, а наближення до практичної частини наших досліджень – вимірювання та формування компетенцій. Характеристики, що описуються в моделі соціально-комунікативної компетентності, є сталими лише в межах цієї моделі.

Необхідно зауважити, що в складі соціально-комунікативної компетентності ми не бачимо лідерської компетентності, тому що соціально та комунікативно компетентними можуть бути люди, які не є лідерами. Лідерство – це не обов'язкова вимога. Імовірніше, лідерська компетентність буде містити в субкомпетентності соціальної та комунікативної компетентності, але це ми з'ясуємо в наступних дослідженнях.

Отже, **соціально-комунікативна компетентність** – це здатність людини забезпечувати власні потреби і цілі шляхом створення партнерських відносин з іншими, згідно з їхніми очікуваннями, потребами і цілями в межах суспільно прийнятної поведінки, а також завдяки ефективній комунікації.

Соціально-комунікативну компетентність можна зобразити у вигляді таблиці 1.

Соціальну компетентність поділяють на *суспільну, інтерактивну та автономну*. Суспільна компетентність – це здатність людини розуміти та виконувати вимоги суспільства, в якому вона існує. Йдеться про очікування соціуму та конкретної іншої людини, як носія цінностей та правил суспільства, з якими людина створює відносини. Автономна компетентність

Структурна модель соціально-комунікативної компетентності

Соціально-комунікативна				
Соціальна			Комунікативна	
Суспільна	Інтерактивна	Автономна	Вхідна комунікація (або Рецепція)	Вихідна комунікація (або Продукування)
Дотримання суспільних норм	Створення стосунків	Рефлексія	Сприймання інформації	Передача інформації
Розуміння та виконання суспільних ролей	Опрацювання конфлікту	Самоконтроль	Сприймання стану та відношення	Передача почуттів та стану
Суспільна активність	Співпраця	Самооцінка	Сприймання потреб, цінностей та поглядів	Вплив, переконання

(синоніми слова автономний – самоврядний, незалежний, самостійний) – це здатність формувати відносини зі собою (розуміти себе, керувати собою тощо). Інтерактивна компетентність (або компетентність соціальної взаємодії, від англ. *interaction* – «взаємодія») – це здатність до ефективної взаємодії з іншими людьми.

Таким чином, ми розрізняємо «Я» (або мою автономію), суспільство (або інше/інші «Я»), а також взаємодію (інтерацію) між ними.

Важливим компонентом соціально компетентної людини ми вважаємо **автономну компетентність**. Цей компонент може бути наявним у структурі багатьох компетентностей, тому що самосвідомість, розуміння власного «Я» та володіння собою є ключовою здібністю людини та інструментом сприйняття іншого світу. На думку В. Касьяна «виникнення «Я-свідомості» як особливого утворення, схожого на «Я» інших людей і, разом з тим, у чомусь унікального, неповторного – це найвищий рівень розвитку самосвідомості. Завдяки йому людина може здійснювати вільні дії і нести за них відповідальність, що вимагає самоконтролю та оцінювання власних дій. У поняття самосвідомості входить також самооцінка, самоконтроль. Самосвідомість передбачає співставлення себе з певним ідеалом «Я», що формується і вибирається самою людиною. Людина порівнює себе з цим ідеалом, самооцінює і, як наслідок, виникає відчуття задоволення чи незадоволення. Самооцінка і самоконтроль можливі лише за наявності такого «дзеркала», як колектив інших людей. У цьому «дзеркалі» людина бачить себе, і з його допомогою починає відноситися до себе, як до людини, тобто, виробляє форми самосвідомості. Об'єктом вивчення людини може бути свідомість. У цьому випадку ми говоримо про рефлексію. Рефлексія – це така форма самосвідомості, коли ті чи інші явища свідомості стають предметом спеціальної аналітичної діяльності суб'єкта. Рефлексія не обмежується лише усвідомленням, аналізом того, що є в людині, а й, одночасно, перебудовує саму людину, спричинює перехід за межі того рівня розвитку особистості, якого було досягнуто» [9]. Отже, до структури

автономної компетентності належать такі компетенції: *рефлексія, самоконтроль та самооцінка*.

Визначаючи структуру **суспільної компетентності**, аналізуючи процеси соціалізації людини та характеристики очікувань суспільства щодо її поведінки, можемо виділити такі окремі суспільні вимоги, як: суспільні (або соціальні) норми та правила, суспільні (або соціальні) ролі та статуси, а також діяльність на користь суспільства. Л. Колберг вважає, що соціальний розвиток особистості є процесом осягнення ним сукупності соціальних норм і правил та підпорядкування власної поведінки соціальним вимогам. На думку Дж. Міда, у процесі соціального розвитку людина проходить дві фази: на першій (*game*) вона засвоює ролі інших, а на другій (*play*) – вчиться «володіти» ролями, підпорядковувати їх. Важливою характеристикою соціально компетентної особистості ми вважаємо її активність щодо суспільно значущої діяльності. Без цього компоненту особистість може бути комунікабельною, приємною в спілкуванні, зручною у відносинах, але не потрібно суспільству. Отже, **суспільна компетентність** містить наступні компетенції: *дотримання суспільних норм, розуміння та виконання суспільних ролей, суспільна активність*.

Щодо **інтерактивної компетентності**, то поняття «інтерація» (від англ. *interaction*) означає взаємодію. Взаємодія – це універсальна властивість існуючого світу речей і явищ у їх взаємних змінах та впливах. У суспільстві взаємодія – це система зв'язків і взаємодій між особистостями, соціальними групами, а також сукупність соціальних відносин. Як зазначалося вище, людина для задоволення власних потреб повинна починати взаємодію з оточуючими, входити в соціальні групи, впливати на інших, брати участь у сумісній діяльності. Вплив людей один на одного відбувається через конфлікти, коли відбувається зіткнення протилежно спрямованих, несумісних тенденцій (потреб, інтересів, ціннісних орієнтацій, соціальних установок, планів тощо) у свідомості окремо взятої особистості, у міжособистісних взаємодіях та міжособистісних стосунках особистостей чи їх груп.

«Більшість вітчизняних авторів розглядають взаємодію (інтерацію) в соціально-психологічному плані як аспект спілкування, що виявляється в організації людьми взаємних дій, спрямованих на реалізацію спільної діяльності, досягнення спільної мети» [11]. Згідно з цими визначеннями, **інтерактивну компетентність** ми класифікуємо на такі компетенції: *створення стосунків, опрацювання конфлікту та співпраця*.

Комунікативна компетентність містить *компетентність вхідної комунікації (сприйняття, реценції)* та *компетентність вихідної комунікації (передачі, продукування)*. Це ділення, на перший погляд, розриває цілісний процес спілкування, але за такого ділення чіткими є структурні компоненти компетенцій (навички, знання, особисті якості тощо). Ідея поділу виникла з аналізу визначень комунікації та моделі комунікативного процесу. Згідно з С. Борісньовою, під комунікацією потрібно розуміти соціально обумовлений процес передачі та сприйняття інформації в умовах міжособистісного та масового спілкування за різними каналами за допомогою доступних комунікативних засобів [4]. За моделлю комунікативного процесу Р. і К. Вердерберів [6], у будь-якій комунікаційній ситуації завжди є, як мінімум, два суб'єкта – це відправник і одержувач. Перший надсилає певне повідомлення, а другий його отримує (адресатів може бути декілька, наприклад: презентація, коли один оратор звертається до цілої аудиторії). Під повідомленням розуміється сукупність інформації, що передається від відправника до отримувача. Це не лише слова або звуки, але й візуальний ряд, емоційний фон, інтонації, жестикуляція, пантоміміка тощо. Будь-яке повідомлення передається за допомогою того чи іншого каналу комунікації – своєрідного засобу передачі інформації. Слова (тобто, сенс слів і пропозицій) передаються за допомогою вербального каналу; звуки, інтонація, тон і тембр – за допомогою вокального; зовнішній вигляд, жестикуляція, пантоміміка і мікроміміка – за допомогою невербального тощо. Таким чином, за допомогою каналів комунікації відправник передає повідомлення отримувачу. У результаті на отримувача спрямовано певний вплив – ефект. Це може бути обдумування інформації, згода, незгода, агресія, нерозуміння. Так чи інакше, це виражається у зворотному зв'язку, тобто, у відповідній реакції або повідомленні. При цьому ролі у суб'єктів змінюються: отримувач стає відправником, а відправник – отримувачем. У цілому, поділ на відправника і отримувача є досить умовним, оскільки кожна зі сторін поперемінно є і тим, і іншим.

Таким чином, визначаємо **компетентність вхідної комунікації (сприйняття, реценції)** як здатність

ефективно сприймати повідомлення, а **компетентність вихідної комунікації (передачі, продукування)** як здатність ефективно передавати повідомлення.

Оскільки спілкування не можна розглядати лише як відправлення інформації за допомогою певної передавальної системи або як прийом її іншою системою, тому що на відміну від простого «руху інформації» між двома пристроями, тут ми маємо справу зі стосунками двох особистостей, кожна з яких є активним суб'єктом. Головна особливість специфічно людського обміну інформацією полягає в тому, що визначальну роль для кожного учасника спілкування відіграє значущість інформації [1], тому що люди не просто «обмінюються» інформацією але, як зазначає О. Леонтьєв, прагнуть при цьому виробити загальний зміст [13]. Це можливо лише за умови, що інформація не просто прийнята, а й зрозуміла, осмислена. Суть комунікативного процесу – не просто взаємне інформування, але й спільне розуміння предмета. Характер обміну інформацією між людьми визначається тим, що за допомогою системи знаків партнери можуть вплинути один на одного. Комунікативний вплив, що виникає, є не чим іншим, як психологічним впливом одного комуніканта на іншого з метою зміни його поведінки. Ефективність комунікації вимірюється саме тим, наскільки вдався цей вплив. Це означає, що у процесі обміну інформацією відбувається зміна типу відносин, що склалися між учасниками комунікації. Нічого схожого не відбувається в інформаційних процесах.

Таким чином, вихідну і вхідну комунікацію ми ділимо на обмін вербальною інформацією (далі «інформація»), обмін невербальною інформацією (далі інформація про «емоції, стан, почуття») та взаємний вплив двох комунікативних систем. Отже, **компетентність вхідної комунікації** буде поділятися на такі компетенції: *сприймання інформації, сприймання стану та відношення, сприймання потреб, цінностей та поглядів*. А **компетентність вихідної комунікації** буде містити такі компетенції: *передача інформації, передача почуттів та стану, вплив та переконання*.

Наші міркування було узагальнено у таблиці 2.

Таким чином, соціальна та комунікативна компетентності є досить важливими, а також ключовими в розвитку кожної особистості. Між ученими немає єдності щодо розуміння та трактування цих феноменів. Ми свормулювали власне визначення соціальної, комунікативної, комплексної соціально-комунікативної компетентності, а на основі цих визначень створили модель соціально-комунікативної компетентності. Створена модель є основою подальших доробок методики оцінки та програми формування соціально-комунікативних компетенцій.

Модель соціально-комунікативної компетентності з визначенням змісту кожного структурного компонента

Компетентність	Суспільна		
<i>Компетенції/ Структурні компоненти</i>	<i>Дотримання суспільних норм</i>	<i>Розуміння та виконання суспільних ролей</i>	<i>Суспільна активність</i>
Уміння	Уміння приймати та дотримуватись суспільних норм, правил у своїй поведінці, не порушувати норми моралі	Уміння розуміти рольові розподіли в суспільстві (гендерні, статусні, сімейні тощо), виконувати свої ролі	Уміння працювати на користь суспільства, допомагати іншим та піклуватися про них
Знання	Суспільні норми та правила, культурні та етнічні особливості, правила моралі та етикету	Знання суспільного устрою та традицій, а також змісту суспільних ролей	Побутові, професійні знання
Мотиваційні та цільові установки	Бажання та ціль бути частиною суспільства, діяти за його законами	Бажання та ціль добре виконувати свої обов'язки та ролі, мати повагу в суспільстві	Бажання та ціль приносити користь людям, мати самоповагу та повагу у суспільстві
Особисті якості	Моральність, вихованість	Рольова гнучкість, інтелект	Альтруїзм, соціальна зрілість
Ціннісні установки	Повага до закону, традицій	Відповідальність	Людяність, гуманізм
Досвід	Досвід спілкування з вихованими, порядними людьми; участь у культурних заходах; читання відповідної літератури (Біблія, правила етикету тощо)	Досвід виконання різних ролей; участь в театральних постановках, рольових та ділових іграх; інтелектуальна діяльність	Досвід допомоги іншим; участь в соціальних проєктах; догляд за тваринами
Компетентність	Автономна		
<i>Компетенції/ Структурні компоненти</i>	<i>Рефлексія</i>	<i>Самоконтроль</i>	<i>Самооцінка</i>
Уміння	Уміння слідкувати за собою, аналізувати свої (та інших) потреби, почуття, думки, мотиви, вчинки	Уміння контролювати власні почуття та поведінку, концентруватись	Уміння давати оцінку собі та власним діям; корегувати свою поведінку
Знання	Знання своїх особливостей, особливостей сприйняття себе іншими	Знання особливостей свого темпераменту, характеру, способу мислення та мета-програм	Знання свого рівня домагань
Мотиваційні та цільові установки	Ціль зрозуміти себе та інших	Ціль контролювати ситуацію, досягати успіху через контролювання себе	Ціль самовдосконалення, досягнення успіху
Особисті якості	Здатність до самоаналізу	Врівноваженість, стриманість	Адекватність самооцінки
Ціннісні установки	Усвідомленість	Гармонія, дисципліна	Зв'язок з реальністю
Досвід	Досвід цілеспрямованого звернення свідомості на себе в процесі взаємодії з іншими, групою	Медитація, спорт, праця, ремесло, творчість, дотримання режиму	Досвід особистих досягнень, успіху
Компетентність	Інтерактивна		
<i>Компетенції/ Структурні компоненти</i>	<i>Створення стосунків</i>	<i>Опрацювання конфлікту</i>	<i>Співпраця</i>
Уміння	Уміння налагоджувати контакт з іншими, викликати довіру, встановлювати та підтримувати довготривалі стосунки	Уміння впоратися з напруженою внутрішніх та зовнішніх конфліктів, спрямовувати свою активність на порозуміння, цивілізовано (без агресії) поводитись у конфліктній ситуації	Уміння домовлятися, організувати свою діяльність спільно з діяльністю колективу, спрямовувати активність на співпрацю з іншими,
Знання	Знання психології людини	Знання конфліктів та технік управління ними, знання переговорних технік	Знання переговорних технік

Продовження таблиці 2

Компетентність	Інтерактивна		
Компетенції/ Структурні компоненти	Створення стосунків	Опрацювання конфлікту	Співпраця
Мотиваційні та цільові установки	Бажання та ціль мати хороші стосунки з іншими	Бажання та ціль цивілізовано керувати змінами (без агресії)	Бажання та ціль до спільної діяльності, співтворчості
Особисті якості	Доброзичливість, комунікабельність	Психічна витривалість	Колективізм
Ціннісні установки	Довіра	Порозуміння	Колективізм
Досвід	Досвід зрілих відносин за зразком батьків, учителів та ін.	Досвід вирішення конфліктів	Участь у групових іграх, досвід колективної діяльності
Компетентність	Вхідна комунікація (рецепція)		
Компетенції/ Структурні компоненти	Сприймання інформації	Сприймання стану та відношення	Сприймання потреб, цінностей та поглядів
Уміння	Уміння слухати та ставити запитання, сприймати та розуміти повідомлення інших, читати	Уміння розуміти почуття інших, проявляти співчуття і надавати емоціональну підтримку	Уміння безумовно приймати іншого, розуміти цінності та потреби інших, сприймати та поважати чужу точку зору
Знання	Знання мови, прийомів активного слухання	Знання мови міміки, жестів та інших засобів невербальної комунікації	Знання різноманітності світу
Мотиваційні та цільові установки	Бажання та ціль почути та зрозуміти іншого	Бажання та ціль зрозуміти ставлення відправника інформації до інформації, до себе, до отримувача, а також до ситуації	Бажання та ціль зрозуміти іншу реальність, навчитися у інших, змінитися, порозумітися
Особисті якості	Уважність, спостережливість	Емпатичність, чутливість, емоційний інтелект	Толерантність, повага до природи та Бога, довіра до світу
Ціннісні установки	Повага до людини	Повага до почуттів іншого	Повага до індивідуальності
Досвід	Досвід спостереження за іншими, читання книг, перегляд фільмів тощо	Досвід спілкування з людьми, природою, тваринами	Досвід спілкування з різними людьми, читання, перегляд фільмів тощо
Компетентність	Вихідна комунікація (продукування)		
Компетенції/ Структурні компоненти	Передача інформації	Передача почуттів та стану	Вплив та переконання
Уміння	Вміння викладати свої думки, презентувати себе вербально та невербально	Вміння проявляти свої почуття у прийнятній для інших формі та в адекватній ситуації, стримувати агресивні, образливі прояви та негативне ставлення	Вміння говорити про свої потреби, відстоювати свою точку зору, домагатися свого, наполягати на своєму та впливати на дії інших
Знання	Знання мови, словниковий запас	Знання особливостей свого темпераменту	Знання технік ведення переговорів, ораторського мистецтва
Мотиваційні та цільові установки	Бажання та ціль донести свої думки до іншого	Бажання та ціль донести своє ставлення, знайти порозуміння	Бажання та ціль задовольнити свої потреби, довести свою правоту, досягнути своїх цілей
Особисті якості	Красномовство, виразність	Щирість	Ораторські здібності, харизма
Ціннісні установки	Повага до себе	Повага до своїх почуттів	Повага до своїх потреб та цінностей
Досвід	Досвід письмової мови, виступи перед аудиторією, читання книг	Досвід спілкування в відкритому, безпечному середовищі	Досвід презентацій, переговорів, дискусій, перемог у змаганнях

Використані літературні джерела

1. *Андреева Г. М.* Принцип деятельности и исследование общения / Г. М. Андреева // Общение и деятельности; на рус. и чешск. яз. – Прага, 1981.
2. *Белл Р. Т.* Социолінгвістика: Цели, методы, проблемы / под ред. А. Д. Швейцера. – М.: Международные отношения, 1980. – 50 с.
3. *Белицкая Г. Э.* Социальная компетенция личности / Г. Э. Белицкая // Сознание личности в кризисном обществе. – М., 1995. – С. 42–57.
4. *Бориснев С. В.* Социология коммуникации: учеб. пособ. для вузов / С. В. Бориснев. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2003. – С. 14.
5. *Вятютнев М. Н.* Коммуникативная направленность обучения русскому языку в зарубежных школах // Русский язык за рубежом. – 1977. – № 6. – С. 38–45.
6. *Вердербер Р., Вердербер К.* Психология общения. – СПб.: Прайм- Еврознак, 2003. – С. 320.
7. *Дементьева И., Зубарева Н.* Степень социальной ответственности подростков в полной и неполной семье // Воспитание школьников. – 2003. – № 10.
8. *Изаренков Д. И.* Базисные составляющие коммуникативной компетенции и их формирование на продвинутом этапе обучения студентов-нефилологов // Русский язык за рубежом. – 1990. – № 4. – С. 54–60.
9. *Касьян В. І.* Філософія: відповіді на питання екзаменаційних білетів: навч. посібн. / В. І. Касьян. – 5-е вид., випр. і доп. – К.: Знання, 2008. – 348 с.
10. *Коблянская Е. В.* Психологические аспекты социальной компетентности: дис. ... канд. психол. наук: 19.00.05 / Е. В. Коблянская. – СПб., 1995. – 210 с.
11. *Корнев М. Н., Коваленко А. Б.* Соціальна психологія: підручн. – К., 1995. – 304 с.
12. *Куницына В. Н.* Социальный интеллект и социальная компетентность // Б. Г. Ананьев и ленинградская школа в развитии современной психологии: тез. докл. научно-практической конференции. – СПб., 1995.
13. *Леонтьев А. Н.* Проблемы развития психики. – М.: Из-во МГУ, 1972. – 575 с.

